

αὐτὸ καλύπτον διὰ τῶν πλατέων καταπιπτόντων αὐτοῦ ἄκρων καὶ τὸ πρόσωπον. Διότι τοιαύτη κάλυψις ἦν συνήθης, καὶ μάλιστα αἱ θηβαῖδες γυναῖκες ἐκαλύπτοντο τὸ πρόσωπον κατὰ τρόπον ἀντιστοιχοῦντά πως πρὸς τὸ ἔθος τῶν ἀνατολικῶν γυναικῶν· παρ' ἐκείναις τὸ τῶν ἱματίων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κάλυμμα ἦν τοιοῦτον, ὥστε πᾶν τὸ πρόσωπον ἐφαίνετο ὅτι ἦν κατειλημμένον προσωπίδι, καὶ διεφαίνοντο μόνον οἱ ὀφθαλμοί, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ προσώπου κατείχοντο τοῖς ἱματίοις. Ἀμφίβολον, ποία τις ἦν ἡ παρωπὶς ἢ καλουμένη προσωπίς τῶν γυναικῶν. Ἐνταῦθα καταλεκτέον ἔτι μετὰ τῶν χρυσῶν ἢ ἐπιχρύσων καλωπισμῶν τῆς κεφαλῆς τὴν ἀμπυκα, ἣτις ἦν διάδημά τι πρὸς ἀνάδεσιν τῶν τριχῶν καὶ πολυτελέστερος κόσμος, πεποικιλμένος οὐχὶ μόνον χρυσῷ, ἀλλὰ καὶ λίθοις ἐνίοτε, ὃν ἐφόρουν περὶ τὰς κεφαλὰς ἐπισημότεραι γυναῖκες ἢ καὶ θεαί· διὸ καὶ αἱ Μοῦσαι ἀποκαλοῦνται χρυσάμπυκες. Παρ' Ὀμήρῳ ἀναφέρεται ἔτι καὶ στεφάνη πλεκτὴ καὶ αὐτή. Ἔτι δὲ πλείονα τοιαῦτα καταλέγει ὁ Πολυδεύκης· «πυλεῶνας, κάλυκας, καὶ στρόφιον καὶ σφενδόνην καὶ ὀπισθοσφενδόνην, καὶ ἀνάδημα καὶ κάλαμον καὶ καλαμίδα καὶ ἔντροπον, χρυσᾶ καὶ ἐπίχρυσα πάντα· τὸ δὲ ξάνιον ἦν μὲν καὶ αὐτὸ χρυσοῦν, κεφαλῆ κόσμος, ἐνιοὶ δ' αὐτὸ κτένιον εἶναι νομίζουσιν».

§ 10. Περὶ δὲ τῆς γυναικείας ὑποδήσεως παρατηροῦμεν ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἦσαν οὐχὶ εὐάριθμα τὰ διάφορα εἶδη τῶν γυναικείων ὑποδημάτων. Παρὰ τῷ ὀνοματολόγῳ Πολυδεύκει ἀναφέρονται ὑπὲρ τὰ εἴκοσιν εἶδη, ἀλλὰ περὶ τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν οὐδὲν ἄλλο γινώσκομεν ἢ τὸ ὄνομα. Ἐν τούτοις ἄλλα μὲν ἀναφέρονται ὡς κοινὰ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ὑποδήματα, ἀλλὰ δ' ἰδίως ὡς γυναικεῖα, καὶ ἄλλα ὡς ἑταιρικά. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ γυναικεῖα ὑποδήματα διαιροῦνται εἰς δύο κυριωτέρας τάξεις, εἰς ἀπλᾶ πέλματα, ἢ καττύματα, ἐφ' ὧν ἔβαινε μόνον ἡ πέζα τοῦ ποδός, τὸ δὲ ἄνω μέρος αὐτοῦ περιεδεῖτο μόνον δι' ἱμάντων, καλούμενα ἰδίως πέδιλα μὲν ἐκ τῆς πέζης, μεταγενεστέρως δὲ σάνδαλα ἢ σανδάλια, ἴσως ἐκ τῆς ὕλης, ἐξ ἧς ταῦτα κατ' ἀρχὰς κατεσκευάζοντο, ὡς μικρὰ τινα σανίδια μετὰ λεπτοτέρων ἢ ἀδροτέρων πέλματων

ἐκ φελλοῦ, ὃν παρενέβαλλον εἰς τὸ μέσον στρῶμα τοῦ πέλματος, ἵνα βαίνωσιν ἐφ' ὑψηλοτέρων ὑποδημάτων ἦσαν δὲ ταῦτα οὐχὶ οὐσιωδῶς διάφορα ἀπὸ τῶν ἀνδρικῶν καττυμάτων ἢ σανδάλων, ὡς δεικνύει τοῦτο ἡ χρῆσις τῆς λέξεως σανδάλιον ἐπὶ ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, ἐπὶ μὲν τῶν πρώτων ὡς συνωνύμου τῆ βλαύτη, ἐπὶ δὲ τούτων ἀναφερομένης ὑπὸ τῶν ἀρχαίων γραμματικῶν ὡς κατ' ἐξοχὴν γυναικείου ὑποδήματος, ἐν ᾧ ἡ εὐμαρίς ἦν κοινὸν ἀνδράσι πρὸς γυναικας ὑπόδημα, βαρβαρικὸν μὲν εὐρημα, ἐξ ἐλαφῆς δὲ πεποιημένον, καὶ τὰ διάβαθρα δὲ κοινὰ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Ἡ δὲ δευτέρα τάξις, ἣτις καὶ ἐνταῦθα χαρακτηρίζεται διὰ τοῦ γενικοῦ ὀνόματος κοῖλα ὑπόδηματα, περιελάμβανε τὰ σύμπαντα τὸν πόδα καλύπτοντα ὑπόδηματα. Ἐνταῦθα ἀνήκουσιν ἐν πρώτοις τὰ περσικὰ ἢ αἱ περσικαὶ (ἐμβάδες;), εὐτελεῖ ὑπόδηματα ἴδια γυναικῶν, καλούμενα ἐνίοτε καὶ κόθορνοι, ἢ τοῦλάχιστον συναλλασσόμενα μετ' αὐτῶν, διότι ἴσως καὶ τὰ περσικὰ ἦσαν κατεσκευασμένα οὐχὶ ἐπὶ τοῦ ἐτέρου ποδός, ἀλλ' οὕτως, ὥστε ἤρμοζον πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς πόδας. Τούλάχιστον τοιοῦτο γνωστὸν περὶ τοῦ κοθόρνου καὶ ὡς γυναικείου ὑποδήματος, ὅποιον καὶ περὶ τοῦ τραγικοῦ κοθόρνου καὶ τοῦ θηρευτικοῦ, ὅτι ἦν εἶδος ὑποδήματος ἀρμόζοντος ἀμφοτέροις τοῖς ποσίν, ὑπόδημα ἀμφοτεροδέξιον, ὅθεν καὶ ἡ γνωστὴ ἐπωνυμία τοῦ περιφήμου Θηραμένους, ὃν ἀπεκάλουν κόθορνον διὰ τὸν περὶ τὴν πολιτείαν ἀμφοτερισμόν, καὶ ἡ παροιμία εὐμεταβολώτερος κοθόρνου. Φαίνεται δὲ ὅτι ὠνόμασθησαν περσικὰ ἀπὸ τοῦ ποικίλου καὶ καταστίκτου αὐτῶν κατ' ἀναλογίαν τῶν ἄλλων ἐνδυμάτων καὶ πραγμάτων τῶν φερόντων παρ' Ἑλλησι τὴν αὐτὴν ἐπωνυμίαν περσικὰ, καὶ διὰ τὴν παρὰ τοῖς Ἀσιάταις ἐν γένει γνωστὴν προτίμησιν τῶν ποικιλόχρων, μετὰ δὲ ταῦτα κατήντησαν κοινὰ καὶ εὐτελεῖ. Ὡς πολυτελέστερον καὶ κροκοειδὲς ὑπόδημα γυναικῶν ἀναφέρονται αἱ βαυκίδες, ἢ βαυκίδια, ὡς ὑπόδημα δὲ Περραιπαινίδων, δούλων καὶ ἐν γένει τῶν ταπεινοτέρων τάξεων ἐχρησίμευον αἱ περιβαρίδες. Αἱ δὲ Βοιωτίδες ἀναφέρονται ἡμῖν φοροῦσαι ὑπόδημα λιτόν, οὐ βαθύ, φοινικοῦν δὲ τῆ χροιά καὶ ταπεινόν, ὑσκλητόν δὲ (ἢ ὑσκλητόν), ὥστε γυμνοὺς σχεδὸν ἐμφαίνεσθαι

τοὺς πόδας. Πρὸ πάντων δὲ φαίνεται ὅτι ἦσαν προσφιλῆ τὰ ἐν Σικυῶνι εὐρεθέντα τὸ πρῶτον ἢ ἐκεῖ κατασκευαζόμενα Σικυῶνια ὑποδήματα. Ἐπίσης ἐκ τῶν σανδαλίων ἐτιμῶντο λίαν τὰ τυρρηνικά ἢ τυρρηνικουργῆ, ἔχοντα τὸ κάττυμα ξύλινον τετράγωνον, τοὺς δ' ἱμάντας ἐπιχρῦσους. Γυναικεῖον ἐπίσης ὑπόδημα, ἀλλ' ὡς θηρευτικὸν κοινὸν καὶ τοῖς ἀνδράσιν, ἦσαν αἱ συνώνυμοι πολλάκις τοῖς κοθόρνοις ἐνδρομίδες, χρησιμεύουσαι τοῖς κυνηγοῖς πρὸς δρόμον καὶ ἐν ὄρειναῖς χώραις, καὶ ἀποδιδόμεναι ἰδίως τῇ Ἀρτέμιδι, τῇ Ἀταλάντῃ καὶ ἄλλαις θηρευτικαῖς νύμφαις. Παρὰ τοῖς κωμικοῖς ἀναφέρονται ἔτι ὡς εἶδη γυναικείων ὑποδημάτων καὶ πλοιάρια καὶ ἀνάτια, ἔτι δὲ καὶ ῥάδια ὡς ποικίλον καὶ πολυέλκτον ὑπόδημα. Ἔτι δὲ γυναικεῖα ἦσαν καὶ τὰ ἀφρακτα, αἱ ὀπισθοκρηπίδες, καννάβια, γυμνοπόδια, περίβαρα (περιβαρίδες;), νυκτιπήδηκες, μεσοπερσικαί, φιττακίδες, Σελευκίδες, νοσσίδες, Ἀμβρακίδες, ἀμφίσφυρα, ἀκροσφύρια, καὶ πολυσχιδῆς Ἀττικὸν καὶ γυναικεῖον ὑπόδημα αἱ κρηπίδες.

§ 11. Εὐκόλως ἐννοεῖται ὅτι ἔτι μᾶλλον ἰδίαζε τῷ γυναικείῳ φύλῳ ἄπειρος πληθὺς κοσμημάτων προσδιωρισμένων ἢ πρὸς ἰδιαιτέρας πραγματικὰς χρεῖας αὐτῶν, ἢ πρὸς ἕξαρσιν τῆς ὠραιότητος αὐτῶν. Ἐν τοῖς πρώτοις ἀνήκουσιν αἱ ῥιπίδες, τὰ ῥιπίδια ἢ ῥιπιστήρια (flabellum, éventail), ἴσως πλέγμα ἐκ ψιάθου κατ' ἀρχάς, ἀλλὰ καὶ πτέρινα τοιαῦτα ἀναφέρονται, ὧν ἄλλως σπανίως ἀναφέρεται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἢ χρήσις· τοιοῦτος ὁ πτέρινος εὐπαγῆς κύκλος ὁ ἄσσων αὔραν πρὸ παρηίδος Ἑλένης παρὰ βόστρυχον βαρβάρους νόμοις. Εἶτα τὰ σκιάδια (σκιάδεια) ἦσαν ἀπαραίτητα καὶ ταῖς ἄλλαις Ἑλληνίσιν, ἰδίως δὲ ταῖς Ἀττικαῖς, καὶ ἐφέροντο ἐν μὲν ταῖς ἐξόδοις ὑπὸ θεραπειῶν, ἐν δὲ ταῖς πομπαῖς ὑπο τῶν θυγατέρων τῶν μετοίκων, καὶ γνήσια ἀνοήλια ἢ τὰ παρ' ἡμῖν συνήθη σκιάδεια, ἐκτεινόμενα καὶ συστελλόμενα πρὸς τὸν ἐκάστοτε καιρὸν διὰ κινητῶν ῥαβδίων· τοιαῦτα ἦσαν τὰ σκίρα, μεγάλα λευκά σκιάδια, φερόμενα ἐν πομπῇ κατὰ τὰ Σικυφῶρια πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς, περὶ ἧς λέγεται ὅτι πρώτη ἐπενήσθη σκιάδιον πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἡλιακοῦ καύματος. Ἐνταῦθα καταλεκτέον καὶ τὴν θολίαν τὴν ἀναπληροῦσαν πολλάκις τὰ

σκιάδειον καὶ ὁμοιάζουσαν πρὸς τὸ ἀχυρόπλοκον κάλυμμα τῶν παρ' ἡμῖν ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν καὶ ὀνομασθεῖσαν οὕτω ἀπὸ τοῦ θολοειδοῦς σχήματος αὐτῆς· «θολία δ' ἐκαλεῖτο πλέγμα τι θολοειδές, ὃ ἀντὶ σκιαδίου ἐχρῶντο αἱ γυναῖκες», σημειοῖ ὁ Πολυδεύκης· καὶ «πῖλος εἰς ὄξυ ἀπολήγων, οἱ δὲ σκιάδιον» (Εὐσταθ.) Ἔα δὲ δεύτερα τὰ περιέχοντα πολυπληθῆ εἶδη γυναικείων κόσμων ἐκτὸς τῶν προμνησθέντων τῆς κεφαλῆς ἦσαν περὶ μὲν τοῖς ὤσιν ἔρματα, διόπαι, ἐλλόβια, ἐνώπια, ἔλικες, ἐλικτῆρες, σίγλαι κατὰ τοὺς Λιολέας, κατὰ δὲ τοὺς Δωριέας ἀρτίαλα· ἐκαλοῦντο δὲ παρὰ τοῖς κωμικοῖς καὶ ἐγκλαστρίδια καὶ βοτρυδία καὶ πλάστρα καὶ καρυάτιδες καὶ ἵπποκάμπια καὶ κενταυρίδες καὶ ἐντροφον καὶ τρίπους, δῆλον ὡς ἀπὸ τῶν σχημάτων θεμένων αὐτῶν τοῖς ἐνωτίοις τὰς προσηγορίας, ὡς περ καὶ Ὅμηρος τρίγληνα ἔρματα ὠνόμασεν ὡς τριῶν εἰδῶλα κορῶν ἔχοντα. Ἔα δὲ περὶ τῷ τραχήλῳ ἐν γένει μὲν εἰπεῖν περιτραχήλιον καὶ περιδέραια καὶ δέραια καὶ ὑποδέραια καὶ ὑποδερίδες, ἀλλὰ καὶ ὄρμοι καὶ ἴσθμια καὶ στρεπτοὶ καὶ πλόκοι καὶ πλόκια καὶ στόμια καὶ μαλάκια, καὶ τανθαρυστοὶ ὄρμοι παρὰ Θεοπόμπῳ τῷ κωμικῷ, ὧν κατεκρέμαντο λίθοι τινές, ὡς ἀπὸ τῆς κινήσεως ὠνομάσθαι· καὶ τριοπίς δὲ ὄρμου εἶδος, τρεῖς ὡς περ ὀφθαλμοὺς κρεμαστοὺς ἔχοντος, καὶ, ὡς Ἀντιφάνης, κάθεμα· ἐκάλουν δ' αὐτὸ καὶ καθετῆρα· ὠνομάζετο δὲ τι καὶ μάννος ἢ μόννος μάλιστα παρὰ τοῖς Δωριεῦσιν. Ἔα δὲ περὶ τοὺς βραχίονας περιβραχιόνια καὶ βραχιόνια, περὶ δὲ τοὺς καρποὺς περικάρπια καὶ ἐχῖνοι καὶ ἀμφιδεῖς καὶ ὄφεις καὶ ψέλλια καὶ χλιδῶνες καὶ βουβάλια, ὧν ἓνια καὶ τοῖς περὶ τοὺς βραχίονας ἐπονομάζουσι καὶ τοῖς περὶ τοὺς πόδας, μάλιστα δὲ τὰς ἀμφιδέας καὶ τοὺς χλιδῶνας. Ἰδίως δὲ τὰ περὶ τοῖς ποσὶ περισφύρια, πέζαι, περιπεζίδες, περιπέζια καὶ αἶγλη καὶ πέδη καὶ περισκελίδες· καὶ γὰρ τούτῳ τῷ ὀνόματι κέχρηται Μένανδρος καὶ Νικόστρατος οἱ κωμικοδοιδάσκαλοι· περὶ δὲ τοῖς στέρνοις αἰγίδες καὶ μασχαλιστῆρες. Ἐν δὲ τοῖς δακτύλοις δακτύλιος, δακτυλίδιον, σφραγίς, σφραγίδιον· οὕτω γὰρ τοὺς ἐπισήμους δακτυλίους ὠνομάζον· τοὺς τὰ σήμαντρα ἢ λίθους ἐν αὐτοῖς ἔχοντας. Περὶ δὲ τῷ σμικρῷ δακτύλῳ ἐφόρουν, ὃ ἀκαρὲς ἐκάλουν διὰ σμικρότητα, καὶ ἕτερον

κορίαννον τῷ λιχανῶ περιηρημένον· καὶ ἄλλους δέ τινας κόσμους ὀνομάζουσιν οἱ κωμωδοδιδάσκαλοι, λῆρον, ὀχλοίβους, ὄλεθρον, ἐλλέβορον, πομφόλυγας, βάραθρον, περιστέρια, σαμάκια, σισύμβριον, σισάριον, «ὣν οὐ ῥάδιον τὰς ἰδέας συννοῆσαι διὰ τὸ μηδὲ πρόχειρον εἶναί τινα κατιδεῖν, εἴτε σπουδάζοντες, εἴτε παίζοντες χρῶνται τοῖς ὀνόμασι», ὡς σημειοῖ ὁ Πολυδεύκης· καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς ἐκτίθει κατὰ λέξιν ἐκ τῶν ἀπολομένων Θεσμοφοριαζουσῶν τοῦ Ἀριστοφάνους ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα εἶδη γυναικείων φορημάτων καὶ κόσμων· «ξυρόν, κάτοπτρον, ψαλίδια, κηρωτὴν λίτρον, προκόμιον, ὀχλοίβους, μίτρας, ἀναδήματα, ἀγχουσαν, ὄλεθρον τὸν βαθύν, ψιμύθιον, μύρον, κίστηριν, στρόφι' ὀπισθοσφενδόνην, κάλυμμα, φῦκος, περιδέραι', ὑπογράμματα, τρυφοκαλάσιριν, ἐλλέβορον, κεκρύφαλον, ζῶμ' ἀμπεχόνην, τρύφημα, παρυφές, ξυστίδα, χιτῶνα, βάραθρον, ἔγκυκλον, κομμώτριον· τὰ μέγιστα δ' αὐτῶν οὐ λέγεις ταῦτ'· εἴτα τί; διόπας, διάλιθον, πλάστρα, μαλάκιον, βότρυς, χλίδωνας, περόνας, ἀμφιδέας, ὄρμους, πέδας, σφραγίδας, ἀλύσεις, δακτυλίους, καταπλάσματα, πομφόλυγας, ἀποδέσμους, ὀλίσβους, σάρδια, ὑποδερίδας, ἐλικτῆρας, ἄλλα πολλὰ θ', ὣν οὐδ' ἂν λέγων λέξεις». Ὅλως δὲ περιττὸν σημειῶσαι ἑνταῦθα τὴν ἐν τούτοις ἀνάμιξιν πολλῶν κωμικῶν ἐκφράσεων, σημαινουσῶν ἀντὶ κοσμημάτων ἄρας ἢ εἰρωνείας καὶ ἀπευχάς.

§ 12. Μόνους τοῦ; δακτυλίους ἐκ τοῦ δευτέρου εἶδους τῶν κοσμημάτων ἔχουσι κοινούς ἀμφοτέρωθεν τὰ φύλα· οἱ ἄνδρες μάλιστα εἶχον τούτους καὶ πρὸ τῶν γυναικῶν, διότι κατ' ἀρχὰς ἐγένετο χρῆσις τῶν δακτυλίων μόνον πρὸς τὸ σφραγίζειν, καὶ τοιοῦτον ἔργον ἐπεφύλαττον οἱ ἄνδρες ἑαυτοῖς, πρὸς ὃ καὶ περιέφερον μεθ' ἑαυτῶν τὸν δακτύλιον, καὶ οὐχὶ ἀπλῶς κόσμου χάριν. Κατὰ τοιαύτην ἔννοιαν καὶ ὁ δακτύλιος ἄνευ διακρίσεως ὀνομάζεται καὶ σφραγίς, ἢ συναλλάσσονται αἱ λέξεις αὗται, ὡς καὶ οἱ τεχνῖται αὐτῶν δακτυλιογλύφοι καὶ σφραγιδογλύφοι. Ἐπὶ τῶν τοιούτων δακτυλίων ἐπετήδευον οἱ λιθογλύφοι τὴν ἐν σφενδόνῃ χρυσηλάτῳ ἔνδεσιν πολυτίμων λίθων ἢ ἐγκεχαραγμένων καὶ ἔντομὴν ἔχουσῶν (intaglio) ἢ ἐκτύπου λιθουργικῆς (cameo), τῶν μὲν πρώτων πρὸς σφράγισιν, τῶν δὲ δευτέρων πρὸς κόσμον. Με-

τεχειρίζοντο δὲ κατὰ τὰ πρῶτα εἶδη τῶν δακτυλίων, τὰς σφραγίδας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μονόχρους, διαφανεῖς, ἀλλὰ καὶ κηλιδωτὰς καὶ κελαινεφεῖς λίθους, ἐκ μὲν τῶν ἰδίως τιμαλφῶν λίθων σχεδὸν μόνον τὸν οἰνωπὸν ἀμέθυστον καὶ τὴν ὑάκινθον, ἀμέθυστον καὶ ταύτην, ἀλλ' ὑάκινθίζουσαν τὸ χρῶμα, συνηθέστερον δὲ ἡμιπολυτίμους λίθους, ἰδίως τοὺς πολυειδεῖς ἀχάτας, λευκαχάτας (chalcédoine) ἀπὸ τοῦ ἐν Σικελίᾳ Ἀχάτου ποταμοῦ, τὸ πρασινίζον τοπάζιον, τὴν βήρυλλον (aqua marina), τὸ σάρδιον (carneolὴ καὶ sard), τὴν ἰασπιν, ἰδίως τὴν κεραμόχρουν, τὸν κύανον, τὴν σάπφειρον, τὴν σμάραγδον (ψευδοσμάραγδον, χαλκηδονίαν σμάραγδον, plasma di smeraldo), τὸ λυγγούριον, τὴν ὑγλοειδῆ κρύσταλλον, τὸ ἀνθράκιον, τὴν ὄμφακα. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον εἶδος τῶν ἐχόντων ἐκτύπους γλυφὰς δακτυλίων μετεχειρίζοντο πολυχρούς λίθους, τοὺς ἐναλλάξ χρυσίζοντας καὶ γαλακτόχρους ὄνυχας καὶ τοὺς ποικιλόχρους σαρδώνυχας (sardoine, ὄνυχας σαρδώρους, ψήφους τῶν τριχρώμων, ἐρυθρὰς ἐπιπολῆς) καὶ ἄλλα εἶδη πολυτίμων λίθων, ἃς εἰσήγεν ἐν νῦν ἀγνώστῳ καὶ θαυμαστῷ κάλλει καὶ μεγέθει ἢ ἐξ Ἀσίας καὶ Λιβύης ἐμπορία. Παραλείποντες τὴν ἀκριβῆ ἐξέτασιν τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀρχῆς τῶν δακτυλίων καὶ σφραγίδων, καὶ ἂν ἡ συνήθεια τοῦ φορεῖν δακτυλίους καὶ σφραγίζειν ἦλθεν ἐκ Βαβυλωνος, καὶ ποῖός τις ἦν ὁ δακτύλιος ἢ ἡ σφραγίς τοῦ τυράννου τῆς Σάμου Πολυκράτους, περὶ ἧς ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι ἦν χρυσόδετος σμαράγδου λίθου, παρατηροῦμεν ὅτι, ἀφ' οὗ μεταγενεστέρως ἤρξαντο χρησιμεύειν ὡς κόσμημα, ἐφόρου ἐνίοτε καὶ πλείονας καὶ ἐν χρόνοις μείζονος διαφθορᾶς καὶ πολυτελείας καὶ κατεφόρτου ἐντελῶς τὰς χεῖρας δι' αὐτῶν. Ὁ ἐπιστάμενος δακτυλίους γλύφειν Ἰππίας ἀναφέρεται παρὰ Πλάτωνι φορῶν δύο δακτυλίους, τὸν ἓνα μὲν ὡς κόσμημα, τὸν ἕτερον δὲ ὡς σφραγίδα, ἀμφοτέρους ἔργον αὐτοῦ. Ὑπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐκαλλωπίζοντο διὰ πλειόνων καὶ οἱ σεμνότεροι χαρακτηρίζονται ὡς σφραγίδας ἔχοντες καὶ οἱ σφραγιδονυχαργοκομῆται τοῦ κωμικοῦ ἐρμηνεύονται ὡς περιττοῖς δακτυλίοις τὰς χεῖρας κοσμούμενοι μέχρι τῶν ὄνυχων ὡς ὑπὸ δακτυλίων σκέπεσθαι. Πιθανῶς καὶ ὁ Δημοσθένης ἐκόσμη

τάς χεῖρας αὐτοῦ παραδόξως πως διὰ δακτυλίων, καὶ διὰ τοῦτο
 ὀνειδίζεται, ὅτι ἐν δεινοῖς χρόνοις τῆς πατρίδος αὐτὸς καταισχύνων
 τὴν τῆς πόλεως δόξαν χρυσὸν ἐκ τῶν δακτύλων ἀναψάμενος
 περιεπερεύετο τρυφῶν ἐν τοῖς τῆς πόλεως κακοῖς, καὶ ὁ Ἄριστο-
 τέλης πρὸς τῇ ἐπισήμῳ ἐσθῆτι καὶ κουρᾷ ἐχρῆτο καὶ δακτυλί-
 οισ. Ἡ κατὰ τοῦτο πολυτέλεια καὶ δαπάνη δεικνύεται ἐκ τοῦ περὶ
 Ταραντίνων, ὧν καὶ ὁ εὐτελέστατος εἶχε σφραγίδας δέκα μνῶν.
 Ἡ δὲ τῶν μεταγενεστέρων πολυτέλεια ἦν ἔτι μείζων, καὶ παρὰ
 Λουκιανῷ ἀναφέρονται καὶ ὀκτὼ δακτύλιοι καὶ ἔτι ὅσον ἐκκαίδεκα
 δακτύλιοι ἐξημμένοι τῶν χειρῶν. Τὴν ἀξίαν τοῦ δακτυλίου ἀπε-
 τέλει κυρίως ἡ λίθος, ἀλλ' ἔτι καὶ ἡ ἐργασία τοῦ δακτυλιογλύφου.
 Ἐν τῇ σφενδόνη (pala annuli, chaton) ἐνεβάλλετο ἢ ἐνεδέετο
 ἡ λίθος, ἡ ψῆφος ἢ σφραγίς· ἀλλ' ὑπήρχον καὶ ἄνευ λίθου δα-
 κτύλιοι, ἀψηφοὶ «ἀγαθοὶ δὲ καὶ οἱ χρυσοὶ δακτύλιοι οἳ γε ψήφους
 ἔχοντες· ἐπεὶ οἳ γε ἀψηφοὶ ἀκερδεῖς τὰς ἐγχειρήσεις σημαίνουσι
 διὰ τὸ ἀψηφον. ψῆφον γὰρ κολοῦμεν, ὥσπερ λίθον τὸν ἐν δα-
 κτυλίῳ, οὕτω καὶ τὸν τῶν χρημάτων ἀριθμόν» (Ἀρτεμίδωρος).
 Ὅτι δὲ καὶ παρὰ ταῖς γυναῖξιν ἦσαν εὐχρηστοὶ οἱ δακτύλιοι κα-
 ταδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ἀντιστοιχούσης τῷ σφραγίζειν καὶ ἀντι-
 καθιστώσης τὴν διὰ κλείθρου κλείδωσιν τῶν ταμείων καὶ ἀποθη-
 κῶν καὶ κιβωτίων σφραγίσεως ἢ ἐπιθέσεως τῆς σφραγίδος. Ἄνῆκε
 δὲ καὶ ἡ τοιαύτη ἀπόκλεισις καὶ ἐν γένει ἡ διαχείρισις τῶν κλει-
 δῶν ἰδίως εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῶν οἰκοδεσποινῶν. Ἀλλὰ γυναι-
 κείων δακτυλίων σπανίως γίνεται μνεῖα, καὶ ὁ Πλίνιος ἀμφιβάλ-
 λει, ἂν ἡ χρῆσις αὐτῶν ἤρξατο ἀπὸ τῶν γυναικῶν, ἐν ᾧ ἡ
 παράδοσις κατῆγεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ Προμηθεύς. Φαίνεται δὲ ὅτι
 οἱ γυναικεῖοι δακτύλιοι ἦσαν διάφοροὶ πως τῶν παρὰ τοῖς ἀνδρά-
 σι, κατασκευαζόμενοι καὶ ἐξ ἠλέκτρου καὶ ἐξ ἐλέφαντος· «σοῦ-
 κῖνοι καὶ ἐλεφάντινοι καὶ ὅσοι ἄλλοι δακτύλιοι γίνονται γυναιξί
 μόναις συμφέρουσιν», ὡς σημειοῖ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ σκοπὸν ὁ Ἄρ-
 τεμίδωρος· ἐνίοτε ἦσαν καὶ ὀφιοειδεῖς τὸ σχῆμα. Ἐφόρου δὲ
 συνήθως τὸν δακτύλιον κατὰ τὸν τέταρτον δάκτυλον, τὸν παράμεσον,
 τῆς δεξιᾶς χειρός, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀριστεράν ἓνα ἢ πολλούς, ἢ
 καὶ πεφορτισμένοι δακτυλίοις τὴν ἀριστεράν κατὰ δάκτυλον ἓνα.

§ 13. Ἄλλ' ὡς ἀποκλειστικῶς γυναικεῖον κόσμον εὐρίσκομεν πρὸ πάντων τὰ ἐνώτια ὑπὸ διαφόρους ἐπωνυμίας, ὧν αἱ κυριώταται ἔρματα (καθέρματα) καὶ ἐλλόβια ἐκ τοῦ ὅτι ἐπερῶντο διὰ τῶν τετρημένων λοβῶν τῶν ὠτων καὶ ἔλικες ἢ ἐλικτῆρες, δίοπαι, σίγλαι, καὶ τρίγληνα μετὰ τριῶν γληνῶν ἢ κορῶν ἢ ἀστρων (breloques), οἷον τρίκορα «γλήνη γὰρ ἢ τῶν ὀφθαλμῶν κόρη», παραλείπομένων ἄλλων ὀνομάτων, ἅτινα παρὰ τοῖς κωμικοῖς ἀποδίδονται αὐτοῖς ἀπὸ τοῦ σχήματος αὐτῶν. Ὡς πρὸς τοῦτο δὲ περίεργον, ὅτι αἱ γυναῖκες διὰ τὴν ταχυτέραν σύμφυσιν τοῦ ἀριστεροῦ τρυπωμένου ὠτός ἐκάλουν τὸ μὲν τῶν ὠτων ἄρρεν, τὸ δὲ θῆλυ. Ἄλλα τὸ φορεῖσθαι ἐνώτια ὑπ' ἀνδρῶν ἐθεωρεῖτο ἐπανείδιστον καὶ ἀπομίμησις βαρβαρικῆς συνηθείας, καὶ διὰ τοῦτο περὶ τινος Βοιωτοῦ Ἀπολλωνίδου λέγεται παρὰ Ξενοφῶντι, ὅτι οὔτε τῆς Βοιωτίας αὐτῷ προσῆκεν οὐδέν, οὔτε τῆς Ἑλλάδος παντάπασιν, ἐπειδὴ ἐφαίνετο τετρυπημένος ἀμφότερα τὰ ὦτα, ὡς Λυδός. Ἔτι δ' ἐφόρουν αἱ γυναῖκες καὶ πολυειδεῖς ἀλυσίδας ἢ στρεπτοὺς περὶ τὸν λαιμόν, οἱ ἐκαλοῦντο καὶ στρεπτά, περιδέραια, στρεπτοὶ οἱ περὶ τῆς δέρης, ὄρμοι ὡσαύτως καὶ περὶ τοὺς βραχίονας βραχιόνια (οὐχὶ βραχιόλια), περιβραχιόνια, ψέλλια (περὶ ταῖν χειροῖν), καὶ ἐκ τοῦ ὄφιοειδοῦς σχήματος ὄφεις, δράκοντας, ἔλικας, καὶ ἐχίνους καὶ ἀμφιδέας καὶ χλιδῶνας, εἰ καὶ ταῦτα τὰ δύο τελευταῖα ἦσαν εὐχρηστα καὶ ἐπὶ κοσμημάτων τῶν ποδῶν· διότι καὶ τούτους ἐκόσμου διὰ τῶν περισκελίδων, περισφύρων, ἅτινα ἀττικῶς ἐκαλοῦντο πέδαι (πέζαι, περιπεζίδες, περιπέζια, αἶγλη). Ἐννοεῖται δὲ ὅτι εἰς ταῦτα ἐδαπανᾶτο καὶ ὀλόκληρος οὐσία πολλάκις οὕτως ἢ μήτηρ τοῦ Ἀλκιβιάδου Δεινομάχη ἀναφέρεται ὡς ἔχουσα κόσμον ἄξιον πεντήκοντα μνῶν, καὶ ἄλλαι ἐκ τῶν λοβῶν ἀνηρητημέναι πολυτάλαντον βρῖθος ἐλίκων καὶ πολυτίμων λίθων. Ἐν γενεῖ δὲ καὶ ἄλλα τινὰ γυναικεῖα κοσμήματα ἀναφέρονται, ἰδίως μὲν ὀνομαζόμενα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἢ ἐκ τοῦ κοσμουμένου μέρους τοῦ σώματος, ἢ ἐκ τοῦ πρὸς ζῶα ἢ φυτὰ ὁμοίου σχήματος αὐτῶν, γενικῶς δὲ ἐμπεριλαμβανόμενα ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν χρυσία, ἅτινα ὁ Ἕλληνας λῖαν ἐξετίμα καὶ μετεβίβαζε κληρονομικῶς ὡς πολῦτιμον περιουσίαν καὶ κειμήλια. Ἄλλ' ἐνίοτε καὶ ἐνιαχοῦ

ὑπῆρχον νομικαὶ διατάξεις, ἀπαγορεύουσαι τὴν χρῆσιν τοιούτων χρυσῶν καὶ πολυτίμων κόσμων· ἐν Λακεδαίμονι ἦν παντάπασιν ἀφηρημένος ὁ κόσμος ἀπὸ τῶν γυναικῶν καὶ ἦν ἀπηγορευμένον αὐταῖς τὸ χρυσοφοεῖν. Οἱ δὲ Ἐφέσιοι, δεηθέντες ποτὲ χρημάτων, νόμον ἔθεντο μὴ φορεῖν χρυσὸν τὰς γυναῖκας, ὅσον δὲ εἶχον δανεῖσαι τῇ πόλει. Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν ἦν ἀπηγορευμένον τοῦτο μόνον ταῖς θεραπαίναϊς καὶ ἑταίραις, ἐπεφυλάττετο δὲ ὡς δικαίωμα ἐλευθέρων καὶ σεμνῶν γυναικῶν· τὸναντίον δὲ παρὰ τοῖς Λοκροῖς κατὰ τὴν Ζαλεύκειον νομοθεσίαν ἦν ἀπηγορευμένον ταῖς ἐλευθέραις, καὶ ἴσως μετὰ τῶν ποικίλων ἐσθήτων καὶ τοῦτο συγκεχωρημένον ταῖς ἑταίραις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ.

§ 1. Πρὸς ἐπαύξησιν τῆς γυναικείας ὠραιότητος ἐχρησίμευον καὶ τὰ ἐντρίμματα ἢ ἢ διὰ διαφόρων χρωμάτων βαφή διαφόρων μερῶν τοῦ προσώπου. Εἶτε δὲ ἀνατολικὴ ὑποθετέα αὕτη ἢ συνήθεια, καθ' ἣν οἱ πλεῖστοι τῶν βαρβάρων, ὡς οἱ Μῆδοι, ἦσαν κεκοσμημένοι ὀφθαλμῶν ὑπογραφῇ καὶ ἐντρίψει χρώματος, μεταβᾶσα κατ' ὀλίγον καὶ βαθμηδὸν εἰς μέγα μέρος τῆς Ἑλλάδος, εἶτε καθ' ἑλληνικὰς ιδέας γινομένη, βέβαιον διαμένει ὅτι αἱ Ἑλληνίδες σχεδὸν γενικῶς ἐνετρίβοντο διὰ λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος. Τινὲς ἐνόμισαν ὅτι ἀνεῦρον τὸν λόγον ταύτης τῆς γενικῶς ἐπικρατούσης κακῆς συνηθείας ἐν τούτῳ, ὅτι τὸ οἰκουρεῖν καὶ σκιατραφεῖσθαι καὶ ἀεὶ καλῆσθαι ἠδύνατο ἀφαιρεῖν ἀπὸ τῶν παρθένων καὶ γυναικῶν τὴν φαιδρότητα καὶ ἀνθηρότητα τοῦ φυσικοῦ χρώματος τοῦ προσώπου, καὶ διὰ τοῦτο αὐταὶ ἐπειρῶντο, ὅπως διὰ τεχνητοῦ ἐρυθρήματος καὶ λευκότητος παράσχωσιν ἑαυταῖς ἀπατηλὸν εἶδος. Τὸ τοιοῦτον ἀνομολογεῖται πολλάκις καὶ ὑπ' ἀρχαίων συγγραφέων. Οὕτω παρὰ Ξενοφῶντι ὁ Ἰσχύμαχος, βλέπων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἐντετριμμένην πολλῷ ψιμυθίῳ, ὅπως δοκῇ εἶναι ἔτι λευκότερα ἢ ὅσον ἦν, πολλῇ δ' ἐγγούσῃ, ὅπως φαίνεται ἐρυθροτέρα τῆς ἀληθείας, συνεβούλευεν αὐτῇ, ἵνα περιποιηθῆται φυσικὴν εὐχροίαν διὰ κινήσεως καὶ ἐργασίας, καὶ οὐχὶ ὅπως περιθῆ ἑαυτῇ χρῶμα ψιμυθίου καὶ ἐγγούσης ἐπίπλαστον καὶ ἀπα-

τηλόν και εὐεξέλεγκτον τῷ ἀνδρὶ διὰ διαφόρων περιστάσεων, μόνον δὲ τοὺς ἔξω δυνάμενον ἐξαπατᾶν ἀνεξελέγκτως· πρὸς δὲ τοῦτο συνεβούλευεν αὐτῇ μὴ καθῆσθαι αἰεὶ δουλικῶς, ἀλλ' ἐπιχειρεῖν διαφόροις οἰκονομικαῖς καὶ πρεπούσαις ἐλευθέρα γυναικὶ ἐργασίαις. Τὰ αὐτὰ λέγει περὶ γυναικὸς καὶ ὁ Νικόστρατος παρὰ Στοβαίου· «εἰ γὰρ μηδὲν τι δυνῆσαι αὐτὴν καὶ περὶ γυμνασίας ἔχειν ἀναπείσαις, ἐνταῦθα εὖροις ἂν καί, οὐ πάλα ἐπεθυμοῦμεν, τὸν κόσμον τῷ σώματι· τοῦ μὲν γὰρ ὑγιαίνειν οὐδὲν ἔμοιγε δοκεῖ ἄλλο τι περιθήμα καὶ περιδέραϊον κρεῖττον· πόρρω δ' ἂν εἴη καὶ τοῦ θεηθῆναι γυνὴ ὑγιαίνουσα καὶ ὑπ' ὀφθαλμῶ ὑπογραφῆς καὶ ἄλλου χρώματος· ζωγραφουῖντος καὶ ἀφανίζοντος τὰς ὄψεις.» Ἀλλ' ἡ ἐντριβὴ χρωμάτων σπανιώτερον ἐγένετο ὑπὸ τῶν οἰκουρουσῶν ἢ ὑπὸ τῶν ἐξερχομένων γυναικῶν. Τὰ πρὸς τοῦτο χρησιμεύοντα χρώματα ἦσαν ἡ ψιμύθιον (ψίμυθος, *psimussa*), χρησιμεῖον εἰς προσθήκην λευκοῦ χρώματος καὶ κατασκευαζόμενον ἐκ μολύβδου, ἢ εἰς προσθήκην ἐρυθροῦ χρώματος ἐκτὸς τῆς μίλτου (ἥτις καὶ κιννάβαρι καὶ ἄμμιον, *inipium* ἐλέγετο, ἣν ἀρχαιότερον μετεχειρίζοντο, ἵνα ἐρυθραίνωσι τὰ πλοῖα, ὅθεν μιλτοπάρηοι, μιλταλιφεῖς νῆες) καὶ τοῦ νίτρου φύκος (ἢ φύκιον), ὅπερ καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ὡς τὸ λατινικὸν *lucis*, εὔρηται ἐν χρήσει σημαῖνον πάντα τὰ ἐρυθρὰ ἐντρίμματα ἐν γένει. Συχνότατα ἀπαιντᾶται ἡ ἄγχουσα ἢ ἔγχουσα, ἐντριβομένη, ἵνα φαίνεται τις ἐρυθροτέρα τῆς ἀληθείας· ἐτι ὁ παιδέρωσ, ἐντριβόμενος πρὸς ἐξάνθησιν τῆς μεγάλης λευκοχροίας· ἐτι δὲ ἀναφέρεται καὶ συκάμινον, δι' οὗ ἐχρίοντο τὰς γνάθους, ἀλλὰ καὶ ἀνδρείκελον, εἶδος ἐντρίμματος εἴκελον ἥτοι ὅμοιον ἀνδρὸς χρώματι· Ἴκ δὲ τῆς μίλτου καὶ τοῦ νίτρου, τούτων τῶν δύο μεταλλικῶν χρωστικῶν ὑλῶν, βλέπομεν ὅτι πάντα τὰ ἐρυθρὰ ἐντρίμματα ἀνῆκον οὐχὶ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸ βασίλειον τῶν φυτῶν. Ἐξ ἀρχαιοτέρων χρόνων οὐδὲν παράδειγμα περὶ ἐντριβῆς φύκους ἔχομεν, ἀντὶ δὲ τούτου εἶδομεν ἐν χρήσει παρὰ τῇ γυναικὶ τοῦ Ἰσχομάχου τὴν ἔγχουσαν. Ἐν δὲ τοῖς γυναικείοις τεχνάσμασι πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν φυσικῶν ἐλαττωμάτων ὁ κωμικὸς Ἀλεξὶς ἀναφέρει καὶ ταῦτα· «συμβέβηκ' εἶναι μέλαιναν· κατέπλασε ψιμυθίῳ· λευκόχρως

λίαν τίς ἐστι· παιδέρωτ' ἐντρίβεται»· ἐχρῶντο δὲ τῷ μὲν φύκει εἰς τὰ μῆλα, ἵνα ἐξανθίζῃ, τῷ δὲ ψιμυθίῳ εἰς ὅλον τὸ πρόσωπον· τὸ μωρὸν καὶ ἀηδὲς τούτων τῶν περιεχρισμένων προσώπων ἀριστα παριστᾷ ὁ Ἰσχύμαχος, ἔνθα λέγει ὅτι «αἱ ἀπάται αὐται τοὺς μὲν ἔξω πως δύναιτ' ἂν ἀνεξελέγκτως ἐξαπατᾶν, συνόντας δὲ αἰ ἀνάγκη ἀλίσκεσθαι, ἂν ἐπιχειρῶσιν ἐξαπατᾶν ἀλλήλους· ἢ γὰρ ἐξ εὐνῆς ἀλίσκονται ἐξανιστάμενοι πρὶν παρασκευάσασθαι ἢ ὑπὸ ἰδρωτός ἐλέγχονται ἢ ὑπὸ δακρύων βασανίζονται ἢ ὑπὸ λουτροῦ ἀληθινῶς κατωπτεύθησαν». Μετὰ κωμικωτέρων δ' ἔτι χρωμάτων ἀπόσπασμά τι τοῦ κωμικοῦ Εὐβούλου ἐπεκτείνει ἔτι περαιτέρω τὰς ἀηδεῖς συνεπείας τοῦ ψιμυθιοῦσθαι καὶ ἐντρίβεσθαι. «Μὰ Δί', οὐχὶ πεπλασμένοι ψιμυθίοις, οὐδ' ὥσπερ ὑμεῖς συκαμίνῳ τὰς γνάθους κεχρισμένοι· κἂν ἐξίητε τοῦ θέρους, ἀπὸ τῶν μὲν ὀφθαλμῶν ὑδρορρόαι δύο ρέουσι μέλανος, ἐκ δὲ τῶν γνάθων ἰδρῶς ἐπὶ τὸν τράχηλον ἄλοκα μιτῶδη ποιεῖ, ἐπὶ τῷ προσώπῳ δ' αἱ τρίχες φορούμεναι εἴξασι πολιαῖς ἀνάπλεω ψιμυθίου. Περιέργοι εἶναι ἔτι καὶ αἱ ἐπίσης κωμικαὶ παραστάσεις τοιαύτης ἐντριβῆς, οἷαι αἱ ἐξῆς· φυτεύει ἐν ταῖς παρειαῖς ῥόδον αὐθωρὸν ἀνθοῦν καὶ θᾶτον ἀπανθοῦν, οὐ πρόσωπον, ἀλλὰ προσωπεῖον φέρει, καὶ προκρίνει τῶν πραγμάτων γράμματα, καὶ γίνεται εἰκὼν ἀντὶ πρωτοτύπου.

§ 2. Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς ἐπὶ τοῦ προσώπου ἐντριβῆς τοιούτων χρωμάτων, ἅπερ ἀπετέλουν τὰ κυριώτατα τῶν καλλωπιστικῶν τεχνασμάτων τῶν συμπεριλαμβανομένων ἐν ἐνὶ ὀνόματι τῆς κομμητικῆς, ἦσαν καὶ ἄλλα εἶδη τοῦ ὑπογράφεσθαι καὶ ζωγραφεῖσθαι, τὰ ὑπογράμματα καὶ αἱ βαφαί. Ἐβαπτον δηλαδὴ τὴν κόμην, καὶ ἰδίως οἱ Ἀττικοὶ ξανθίζεσθαι ἐκάλουν τὸ βάπτεσθαι τὰς τρίχας, καὶ ἐμέλαινον ἢ ἔβαπτον διὰ μέλανος στίμμιος ἢ καὶ δι' ἀσβόλου τὰς ὀφρῦς καὶ τὰ βλέφαρα, καὶ ὑπέγρχον ἢ ὑπήλειπον τοὺς ὀφθαλμούς· ἢ δὲ ὑπογραφὴ ἢ ὑπαλοιφή τῶν ὀφθαλμῶν, ἢ ἀναφέρεται γινομένη δι' ἀνδρικήλου, ἐννοητέα οὕτως, ὅτι ἔγραφον οὐχὶ τὰ βλέφαρα, ἀλλὰ τὸ κάτω μέρος τῶν ὀφθαλμῶν δι' ἀνδρικήλου ἢ σαρκὶ ὁμοίου χρώματος· διὸ καὶ ἡ χρῆσις τῶν ἐκφράσεων ὑπογράφειν καὶ ὑπαλείφειν· ἐπερὶ τοῦ ὑπογράφειν τοὺς ὀφθαλμούς καὶ τὰ πρόσωπα (οὕτως γὰρ εὔρηται αἰ παλαι-

αῖς) λέγει Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἐν τῷ περὶ χρήσεως Ἀτ-
 τικῶν ὀνομάτων, ὅτι τὴν ὑπὸ εἰώθασιν οἱ παλαιοὶ πολλάκις καὶ
 ἀντὶ τῆς πρὸ ἐκτιθέσθαι». Ὡς πρὸς τὴν κόμην δὲ ἐκτὸς τῆς ἐπὶ
 τὸ μέλαν ἢ ξανθὸν βαφῆς αὐτῆς (ξανθίζεσθαι) μνημονευτέον καὶ
 τῶν προσθέτων κομῶν, τῆς φενάκης ἢ πηνήκης, ἣν ἐφόρουν
 οὐχὶ μόνον αἱ γυναῖκες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνδρες, ὅτε εἶχεν ἐνδεῶς
 φυσικῆς κόμης, ἢ αὐτῇ ἐνίοτε ἐλέγετο καὶ περίλετος κεφαλή. Μετε-
 χειρίζοντο δὲ συνήθως τοιαῦτα ἐντρίμματα καὶ ὑπογραφὰς αἱ γυ-
 ναῖκες, ὡς εἴρηται, ἀλλὰ καὶ ἄνδρες πολλάκις. Οὕτως ὁ πολυ-
 τελῆς Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἐπεμελεῖτο τῆς ὄψεως αὐτοῦ τὴν
 τε τρίχα τὴν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ξανθίζόμενος καὶ παιδέρωντι τὸ
 πρόσσωπον ὑπαλειφόμενος καὶ τοῖς ἄλλοις ἀλείμμασιν ἐγγυρίων
 ἑαυτὸν, βουλόμενος τὴν ὄψιν ἰλαρὸς καὶ τοῖς ἀπαντῶσιν ἡδὺς
 φαίνεσθαι. Ἔπειτα ὁμῶς ἐθεωρεῖτο τὸ τοιοῦτον ὡς κιναιδικόν· οὕ-
 τως ὁ παρὰ τῷ σκυθροπῷ καὶ βαθυπώγωνι καὶ πολιῷ φιλοσόφῳ
 παρακαθήμενος κιναιδὸς παρίσταται παρὰ Λουκιανῷ οὐχὶ μόνον
 ὡς περιεξυρημένος τὸν πώγωνα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐντετριμμένος φῦ-
 κος καὶ ὑπογεγραμμένος τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ ἀλλαχοῦ ὡς γνω-
 ρίσματα τοῦ κιναιδοῦ ἀναφέρονται ψιμύθιον καὶ μαστίχη καὶ φῦ-
 κος. Τοιαῦτά τινα ἦσαν τὰ κοσμήματα, περὶ ἃ ἐστρέφετο ἡ
 κομμωτικὴ τέχνη, ἣτις θεωρητέα οὐχὶ μόνον ὡς τέχνη τοῦ δια-
 σκευάζειν καὶ κοσμεῖν τὴν κόμην, καθ' ἃ ἀναφέρουσιν οἱ ἀρχαῖοι
 γραμματικοί, καὶ ἐπομένως οὐχὶ μόνον ἡ τέχνη τοῦ παρὰ τοῖς
 Γάλλοις coiffeur, ἀλλὰ καὶ ἡ κοσμητικὴ ἐν γένει· ὡσαύτως καὶ
 περὶ τὰ ὀνόματα κομμωταί, κομμώτριαι, κομμοῦν. Τούτοις προσ-
 τίθενται ἔτι καὶ διάφοροι εὐώδεις ἀλοιφαὶ ἢ μύρα. Κατὰ τοὺς
 ἠρωϊκοὺς ἤδη χρόνους, καίτοι γνωστοῦ ὄντος τοῦ μύρου, ὁ Ὅμη-
 ρος, εἰδὼς τὴν τοῦ μύρου φύσιν, οὐκ εἰσῆγαγε μύροις ἀλειφομέ-
 νους τοὺς ἥρωας, ἀλλὰ μόνον ἀλειφομένους λίπ' ἐλαίῳ, ἐκτὸς τοῦ
 θηλυπρεποῦς Πάριδος, περὶ οὗ λέγει ὅτι ἔστιλβε κάλλει, καὶ
 περὶ τῶν προσφιλῶν τῇ Ἀφροδίτῃ, ὧν αὕτη ἐκάθαιρε τὰ πρό-
 σωπα κάλλει. Ἀλλ' οὐδαμῶς ἐλληπτέον ἐνταῦθα τὴν λέξιν κάλ-
 λος ὡς ὀνομασίαν ἰδιαιτέρῳ τινὸς εἴδους εὐώδους ἀλοιφῆς, ὡς
 ἐποίησαν τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοί· διότι μόνον ῥοδῶδες ἐλαίον

ἀναφέρεται ἡμῖν ὡς τοιοῦτον, ἢ μᾶλλον ὡς ἀντισηπτικόν, οἷον τὸ δι' οὗ ἡ Ἀφροδίτη χρίει τὸν νεκρὸν τοῦ Ἑκτορος «ρόδοεντι δέ χρίεν ἐλαίῳ, ἀμβροσίῳ, ἵνα μὴ μιν ἀποδρύφοι ἐλκυστάζων». Τοιαῦτα ἀντισηπτικὰ μύρα ἀναφέρει ἡμῖν καὶ ἀλλαχοῦ ὁ Πausanίας, ὡς ἐν Χαιρωνείᾳ: «ἐνταῦθα μύρα ἀπὸ ἀνθῶν ἔψουσι καὶ ῥόδου καὶ ναρκίσσου καὶ ἰρέως, ταῦτα ἀλγηδόνων ἰάματα ἀνθρώποις γίνεται· τὸ δὲ ἐκ τῶν ῥόδων ποιούμενον, εἰ καὶ ἀγάλματα εἰργασμένα ξύλου χρίσις, ῥύεται καὶ ταῦτα σηπεδόνος· ἡ δὲ ἶρις φύεται μὲν ἐν ἔλεσι, μέγεθος δὲ ἐστὶν ἴση κρίνω, χροάν δὲ οὐ λευκὴ καὶ ὄσμην ἀποδεῖ κρίνου». Ἄλλ' ὅποια τις ἦν ἡ μεταγενεστέρα μυραλοιφία καὶ περιεργία μυρεψῶν, δεικνύει ἡμῖν τὸ τε πλῆθος τῶν ὀνομάτων τῶν μύρων καὶ αἱ περὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν εἰδήσεις. Καὶ αὕτη δὲ συνίστατο κατὰ μέγα μέρος ἐν τῇ μετὰ τοῦ χυμοῦ διαφόρων ἀνθέων ἀναμίξει ἐλαίου, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα πάντοτε καὶ ἐθεωρεῖτο κατὰ τοὺς αὐστηροτέρους τὰ ἤθη ὡς διαφθορὰ τοῦ ἐλαίου· καὶ οἱ μὲν Λακεδαιμόνοι ἐξήλαυνον τῆς Σπάρτης τοὺς κατασκευάζοντας τὰ μύρα ὡς διαφθείροντας τὸ ἔλαιον, ὁ δὲ Σόλων ἀπηγόρευσε διὰ νόμου τὸ μυροπωλεῖν τοὺς ἀνδρας, ὁ δὲ Σωκράτης ἐπέτρεπεν αὐτὰ τὸ μέγιστον ταῖς γυναῖξιν, ἄλλως τε καὶ ἂν τύχωσιν οὔσαι νύμφαι, οὐδαμῶς δὲ τοῖς ἀνδράσιν, οἷς ἐπιτρέπει μόνον τὴν ἀπὸ τοῦ ἐν τοῖς γυμνασίοις ἐλαίου ὄσμην, διότι τὸ ἀλείφεσθαι μύρῳ οὐδὲν ἀνδρεῖον ἔχει οὐδ' ἐλευθέριον, διότι μύρῳ ἀλειψάμενος δοῦλος καὶ ἐλεύθερος εὐθὺς ἅπας ὅμοιον ὄζει· ὁ δὲ πολλῶ τῷ μύρῳ τὸ πρόσωπον ὑπὸ τινος ἐπιχρισθεὶς Κύνουλκος ἐν τινι συμποσίῳ, διεγερθεὶς καὶ μόλις ἑαυτὸν ἀναλαβών, τί τοῦτο; εἶπεν, Ἡράκλεις, οὐ σπογγιᾶ τις παρελθὼν τὸ πρόσωπόν μου ἐκκαθαρίσει μεμολυσμένον μαγγανεῖαις πολλαῖς; Παρὰ τῷ ῥωμαίῳ σατιοικῶ Περσίῳ τὸ ἔλαιον παριστάται διεφθαρμένον ὑπὸ τοῦ ἐκ κασίας μύρου *), καὶ ὁ Σοφοκλῆς καταδεικνύει τὴν ἀντίθεσιν τῆς μυραλοιφίας καὶ τῆς δι' ἀπλοῦ ἐλαίου χρίσεως, παρεισάγων τὴν μὲν ἱμερόεσσαν θεᾶν Ἀφροδίτην μύρῳ ἀλειφομένην καὶ κατοπτριζομένην, τὴν δὲ θεᾶν τῆς φρονή-

*) „Haec sibi corrupto casiam dissolvit olivo“.

σεως καὶ ἀρετῆς Ἀθηναῖν ἐλαίῳ χρισμένην καὶ γυμναζομένην, ὁ δὲ Χρύσιππος, καταφερόμενος κατὰ τῶν μύρων, ἔλεγε μετὰ παι-
 διας ὅτι τὰ μύρα ἔλαβον τὴν ὀνομασίαν ἀπὸ τοῦ γίνεσθαι μετὰ
 πολλοῦ μόρου καὶ πόνου ματαίου. Περὶ δὲ τοῦ πλήθους τῶν
 διαφόρων εἰδῶν μύρων καὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἤρκει μὲν εἰ-
 πεῖν ὅτι καὶ συγγράμματα ἰδιαίτερα συνέγραψάν τινες τῶν ἀρ-
 χαίων περὶ αὐτῶν, ἀναφέρονται δ' ἐνταῦθα συντόμως τὰ κατὰ
 τόπους ἀρίστα μύρα μετὰ τῆς ἀπὸ τῆς ὕλης αὐτῶν ὀνομασίας.
 Ἡ μὲν ἴρις (ἴρινον) ἐγένετο χρηστοτάτη ἐν Ἡλιδοὶ καὶ ἐν Κυζι-
 κῶ, ἀρίστον δὲ ρόδινον ἐν Φασήλιδι καὶ Νέᾳ πόλει καὶ Καπύῃ,
 κρόκινον ἐν Σόλοις τῆς Κιλικίας καὶ ἐν Ῥόδῳ, νάρδινον τὸ ἐν
 Ταρσῶ, οἰνάνθη ἢ Κυπρία καὶ Ἀδραμυττηνῇ, ἀμαράκιον Κῶον
 καὶ Μήλινον, κύπρινον δὲ (τὸ λεγόμενον ἄλλως κυπρινέλαιον ἐκ
 τοῦ δένδρου κύπρου, ἧτοί κνᾶς) προὔκρινετο τὸ ἐν Λιγύπτῳ, δευ-
 τερεῦον δὲ ἦν τὸ Κυπριακὸν καὶ τὸ ἐν Φοινίκη καὶ τούτου τὸ
 ἀπὸ Σιδῶνος· τὸ δὲ παναθηναϊκὸν λεγόμενον ἐσκευάζετο κάλλιστον
 ἐν Ἀθήναις, τὸ δὲ μετώπιον καὶ Μενδήσιον ἀρίστον ἐν Λιγύπτῳ
 ἐσκευάζετο δὲ τὸ μετώπιον ἐξ ἐλαίου τοῦ ἀπὸ τῶν πικρῶν κα-
 ρύων. Ἔτι δὲ καταλεκτέον ἐνταῦθα καὶ τὰ ἐκ διαφόρων ἄλλων
 ὑλῶν μυρώματα, οἰνάνθινον, τήλινον, λιβανώτινον, Λιγύπτιον,
 ἴσως τὸ ἐκ τῆς στακτῆς ἢ σμύρνης τῆς δι' Λιγύπτου εἰς Ἰτα-
 λίαν εἰσαγομένης, σαμψύχινον, ἐρπύλλινον, νάρδινον, λευκόϊνον,
 σισύμβρινον, μύρρινον, φοινίκινον, βάκχαρις ἢ βάκκαρις, βρένθειον,
 βασίλειον, ψάγδα, πλαγγόνειον, μεγάλλειον. Πόσον πολύτιμα ἦσαν
 ἐν Ἀθήναις τὰ μύρα, δεικνύουσιν αἱ εἰδήσεις ὅτι μία κοτύλη
 ἐτιμᾶτο πέντε μνῶν μέχρι δέκα, διότι τὰ δύο μνῶν π. χ. οὐδα-
 μῶς ἤρεσκον. Πόσον δὲ μεγάλη χρῆσις αὐτῶν ἐγίνντο, δεικνύει
 ἢ τε παρατήρησις τῶν διαφόρων δυνάμεων αὐτῶν καὶ ἢ διαφόρων
 μερῶν τοῦ σώματος διὰ διαφόρων εἰδῶν μύρων ἀλοιφή. Ὡς πρὸς
 τὸ πρῶτον μανθάνομεν ὅτι ἐκ τῶν μύρων, ἅπερ διηροῦντο εἰς
 χρίματα καὶ εἰς ἀλείμματα, τὸ μὲν ρόδινον ἦν ἐπιτήδειον πρὸς
 πότον, ἔτι δὲ καὶ τὸ μύρσινον καὶ μήλινον· τοῦτο δ' ἦν καὶ εὐ-
 στόμαχον καὶ ληθαργικοῖς χρήσιμον· τὸ δ' οἰνάνθινον εὐστόμαχον
 ὄν καὶ τὴν διάνοιαν ἀπαρατόδιστον φυλάσσει· καὶ τὸ σαμψύχινον

δὲ καὶ ἐρπύλλινον ἐπιτήδεια πρὸς πότον καὶ τὸ κρόκινον τὸ χω-
 ρὶς σμύρνης πολλῆς καὶ ἡ στακτὴ δ' ἐπιτήδειος πρὸς πότον, ἔτι
 νάρδας· τὸ δὲ τήλινον καὶ γλυκὺ ἐστὶ καὶ ἀπαλόν· τὸ δὲ λευκόϊνον
 καὶ εὐῶδες καὶ σφόδρα πεπτικόν. Ὡς πρὸς δὲ τὸ δεύτερον εὐρί-
 σκομεν ὅτι ἤλειπον οὐχὶ μόνον τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ καὶ τὰ στή-
 θη καὶ τοὺς πόδας καὶ ἄλλα· οὕτως ὁ κωμικὸς Ἀντιφάνης λέγει
 περὶ τινος χριστομένης μύροις ὅτι «λοῦται ἀληθῶς ἐκ χρυσοκολλή-
 τοῦ δὲ κάλπιδος μύρω Αἰγυπτίῳ μὲν τοὺς πόδας καὶ τὰ σκέλη,
 φοινικίνῳ δὲ τὰς γνάθους καὶ τὰ στήθη, σισυμβρίνῳ δὲ τὸν
 ἕτερον βραχίονα, ἀμαρακίνῳ δὲ τὰς ὀφρῦς καὶ τὴν κόμην, ἐρπυλ-
 λίνῳ δὲ τὸ γόνυ καὶ τὸν αὐχένα». Ἔτι δὲ καὶ ὅλον τὸ σῶμα
 καὶ τὰ ἕματα αὐτά. Ὡς ἀγγεῖα μύρων ἀναφέρονται ἡ λήκυθος
 καὶ ἀλάβαστρος. Ἀλλὰ περίεργος ἡ παρ' Ἀλέξειδι τῷ κωμικῷ
 ἐπίνοια τῆς ἐκ μύρου βροχῆς, ἐνία λέγεται περὶ τινος ὅτι οὐκ
 ἐμυρίζετο ἐξ ἀλαβάστρου, πρᾶγμα γενόμενον ἤδη ἕωλον καὶ κρο-
 νικόν, ἀλλὰ τέτταρας περιστεράς ἀφῆκεν ἀποβεβαμμένας εἰς οὐχὶ
 ταῦτόν τὰς πάσας μύρον, ἰδίῳ δ' ἐκάστην πετόμεναι δ' αὐταὶ
 κύκλῳ ἔβραινον ἡμῶν θαιμάτια καὶ στρώματα· μή μοι φθονήσητε,
 ἄνδρες Ἑλλήνων ἄκροι, ἤλειφόμεν ὑόμενος ἱρίνῳ μύρω». Καὶ
 ταῦτα μὲν περὶ μύρων ἢ μυρωμάτων καὶ μυραλοιφίας, ἐξ ὧν
 βλέπομεν ὅτι ὁ πλοῦτος τῶν διαφόρων ἐντριμμάτων, χριμάτων
 καὶ ἀλειμμάτων, ἅπερ ἠδύνατο μεταχειρίζεσθαι ἡ φιλαρέσκεια, ἦν
 ἀνεξάντλητος, ἐν ᾧ ἡ φυσικὴ καθαριότης καὶ ἡ δι' ἀπλοῦ ἐλαίου
 χρίσις ἦν ἀμεμπτος συνήθεια, ὡς ἀριστα χαρακτηρίζει τοῦτο καὶ
 τὸ παρὰ Πλουτάρχῳ λεγόμενον, ὅτι αἱ γυναῖκες αἱ φυκούμεναι
 καὶ μυριζόμεναι καὶ χρυσὸν φοροῦσαι καὶ πορφύραν, περίεργοι
 δοκοῦσι, λουτρὸν δὲ καὶ ἀλειμμα καὶ κόμης θρύψιν οὐδεὶς αἰτι-
 ᾶται.

§ 3. Ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω ὅτι τὸ ἀλείφεσθαι ἢ χρίε-
 σθαι καὶ ἐντρίβεσθαι χρώμασι κατηγορεῖτο καὶ παρ' αὐταῖς ταῖς
 γυναῖξιν, πολλῶ δὲ μᾶλλον παρὰ τοῖς ἀνδράσι, συνιστάτο δὲ ὡς
 ἀριστον εὐεξίας μέσον τὸ κινεῖσθαι καὶ ἐργάζεσθαι καὶ παντοίως
 τρόπως γυμνάζεσθαι, ἰδίως δὲ ἐν τοῖς γυμνασίοις. Καὶ ἀλλαγῶ
 μὲν τῆς Ἑλλάδος αἱ σεμνότεραι καὶ τὴν ἀληθῆ εὐεξίαν ἐπιδιώ-

κουσαι γυναῖκες ἠδύναντο ἐπιτυγχάνειν αὐτῆς μόνον δι' οἰκιακῶν ἐργασιῶν καὶ κινήσεων· μόνον δὲ σχεδὸν ἐν Σπάρτῃ μετεῖχε καὶ ἡ θήλεια νεολαία τῶν γυμνασίων τῆς ἄρρενος, καὶ διὰ τούτων περιποιεῖτο οὐχὶ μόνον τὴν ἀπαραίτητον λακωνικὴν ἀνδρείαν, ἀλλὰ καὶ εὐεξίαν καὶ κάλλος, καὶ οὕτω διὰ τῆς γυμνάσεως ἀνεπλήρου τὰ ψευδῆ καὶ βλαβερὰ τῆ ὑγείᾳ κοσμητικά. Καὶ οὐχὶ μόνον τὸ γυμνάζεσθαι ἐν ταῖς παλαιστραῖς καὶ σωμασκεῖν ἐπέβαλεν ὁ Σπαρτιάτης νομοθέτης ὡς καθῆκον τοῦ θήλεος φύλου οὐχ ἦττον τοῦ ἄρρενος, ἀλλὰ καὶ ἀγῶνας δρόμου καὶ ἰσχύος κατέστησε ταῖς θηλείαις πρὸς ἀλλήλας, ὥσπερ καὶ ταῖς ἀνδράσιν. Ἐπίσης οὐδὲν ἦττον εἴθισε τῶν κόρων τὰς κόρας γυμνάς τε πομπεύειν καὶ ἱεροῖς τισιν ὀρχεῖσθαι καὶ ἄδειν τῶν νέων παρόντων καὶ θεωμένων, καὶ παρὰ Πλάτωνι τὸ λακωνικὸν ἔθος ἡ ἰδίωμα ἰσοδυναμεῖ τῷ τὰς κόρας εἶναι μετόχους τῶν γυμνασίων καὶ μουσικῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις μέρεσι τῆς Ἑλλάδος ἀναφέρονται ἡμῖν γυναικεῖοι ἀγῶνες καὶ γυμνάσια· οὕτως ἐν Ἰλιῶι ἀπαντῶμεν γυμνικὸν δρόμον παρθένων, ἐνθα κατὰ τὸν ἀγῶνα τῶν Ἑραίων αἱ παρθένοι οὐχὶ πᾶσαι τῆς αὐτῆς ἡλικίας ἡμιλλῶντο πρὸς ἀλλήλας δρόμῳ· καὶ πρῶτον μὲν ἔτρεχον αἱ νεώτεραι, μετὰ δὲ ταύτας αἱ ἀμέσως πρεσβύτεραι τὴν ἡλικίαν, χιτῶνος καθήκοντος ὀλίγον ὑπὲρ γόνατος, καὶ φαίνουσαι τὸν δεξιὸν ὤμον μέχρι τοῦ στήθους. Ἰδιαύτη τις δημοσίᾳ σωμασκία ἐγένετο καὶ ἐν Κυρήνῃ, ἐνθα κατὰ τὴν ἐνιαυσίαν ἑορτὴν τῆς Ἀθηναῆς αἱ παρθένοι, διηρημέναι εἰς δύο στρατόπεδα, ἐμάχοντο πρὸς ἀλλήλας λίθοις καὶ ξύλοις. Παλαιστρικοὶ δὲ ἀγῶνες μεταξὺ κόρων καὶ κορῶν, ἡιθέων καὶ παρθένων, οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῆς μυθικῆς παραδόσεως ἀναφέρονται ἡμῖν, ὡς οἱ τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Παλλήνης, τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Ἀταλάντης, ἀλλὰ καὶ πραγματικῶς ἐτελοῦντο κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους μόνον ἐν τῇ νήσῳ Χίῳ, ἐνθα ἀναφέρεται ὡς ἥδιστον θέαμα τὸ βλέπειν κατὰ τὰ γυμνάσια καὶ τοὺς δρόμους προσπαλαίοντας τοὺς νέους ταῖς κόραις. Ἀλλαχοῦ δὲ τῆς Ἑλλάδος τὰ γυμνάσια ἦσαν μᾶλλον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν γυναικεῖαν μαλακότητα καὶ γλιτῆν τὸ κέντρον καὶ ἡ ἐστία τῆς σωματικῆς περιποιήσεως τοῦ ἄρρενος φύλου, ὅπερ ὄφειλε τοῖς

γυμνασίοις ἰδίως καὶ τῇ σωμαστικῇ τὸ πλεονέκτημα τῆς ἐξαιρέτου ὑγείας καὶ εὐεξίας αὐτοῦ, καὶ πολλαχοῦ ῥητῶς ἀναφέρεται ἡμῖν τοῦτο ὡς σκοπὸς καὶ ὑπόθεσις τῆς γυμναστικῆς, ἣτις καὶ ὀρίζεται παρὰ Πλάτωνι ὡς ἐμπειρία περὶ λόγους τοὺς περὶ εὐεξίαν τε καὶ καχεξίαν τῶν σωμάτων, καὶ μόνη ἡ τοιαύτη ἐν τοῖς γυμνασίοις ἐπιμέλεια τῆς εὐεξίας τῶν σωμάτων, εἰς ἣν ὄφειλον ἀποβλέπειν οἱ γυμναζόμενοι, ἣν βεβαίως τὸ ἄριστον μέρος τῆς σωμαστικῆς καὶ γυμναστικῆς, ἣτις ἄλλως ἔμεινεν οὐχὶ ἀνεπίληπτος διὰ τὸ πλῆθος τῶν κακῶν, ἅπερ ἐγέννησεν.

§ 4. Ἀλλὰ τοιοῦτος ψόγος κατὰ τῆς γυμναστικῆς εὐλόγως ἠδύνατο γίνεσθαι μετὰ ταῦτα, ὅτε κατὰ πρῶτον ἡ ἀνάμιξις πολλῶν διαίτητικῶν περιεργειῶν, πρὸ πάντων δὲ ἡ καθ' ἑκάστην χρῆσις θερμῶν λουτρῶν μετεσχημάτισαν τὴν ἀρχαϊκὴν καὶ εἰς ἀνδρείαν συντείνουσαν γυμναστικὴν εἰς ἰατραλειπτικὴν καὶ κατέστησαν αὐτὴν ἀντικρὺς ἀπαίτησιν ἀβροβιότητος. Πρῶτος ὁ Σηλυμβριανὸς Ἡρόδικος, σύγχρονος τοῦ Σωκράτους, ἐφεῦρε τὴν ἰατραλειπτικὴν καὶ ἀφελὼν ἀπὸ τῆς γυμναστικῆς τὸν φυσικὸν καὶ παιδαγωγικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, θεωρεῖται ὡς παρασχὼν πόρον ζωῆς καὶ τοῖς ἀλείπταις καὶ διακόνοις τῶν ἰατρῶν, εἰ καὶ κατ' ἄλλους εἰσηγηταὶ τῆς τοιαύτης διαίτητικῆς μεθόδου καὶ ἰατραλειπτικῆς θεωρητέοι οἱ πυθαγόρειοι φιλόσοφοι. Ἐν τοιαύτῃ πρὸ πάντων μεταγενεστέρᾳ ἐποχῇ ὑπέπεσεν εἰς τὴν κατηγορίαν περιττῆς καὶ περιέργου καὶ δὴ καὶ βλαβερᾶς φροντίδος ὑπὲρ τοῦ σώματος. Διότι κατὰ τὴν κρίσιν μάλιστα τῶν σπουδαίων τὸν χαρακτῆρα Ῥωμαίων ἐκτὸς τῆς ἐκεῖ παρεχομένης πρὸς παιδευαστίαν ἀφορμῆς κατεκρίνετο ὡς παρεκτρέπουσα πρὸς ἀδράνειαν καὶ ἀπραξίαν καὶ πρὸς παντοῖα ἐλαττώματα, ἢ ὡς ἀποβαλοῦσα τὸν ἀνέκαθεν σκοπὸν αὐτῆς, τὸν τῆς ἐνισχύσεως καὶ πρὸς τὸν πόλεμον ἀσκήσεως τοῦ σώματος, καὶ διδάσκουσα ἀντὶ τῆς χρήσεως τῶν ὅπλων ἀνωφελεῖς μόνον τέχνας· ἐπομένως πολλοὶ τῶν περὶ τὴν γυμναστικὴν ἀσχολουμένων ἐψέγοντο ὡς ὑπερτρέφοντες τὸ σῶμα αὐτῶν διὰ διαίτης παρὰ φύσιν καὶ καθιστῶντες αὐτὸ ἀνίκανον πρὸς ἄλλα ἔργα καὶ πρὸς ἄλλους πόνους καὶ ὡς ἐπενεγκόντες καὶ αὐτὴν δὴ τὴν ἀτιμον δουλείαν τῆς ἑαυτῶν πατρίδος· «Τὸ γὰρ ξηραλοφεῖν,

λέγει ὁ Πλούταρχος, ὑφωρῶντο Ῥωμαῖοι σφόδρα καὶ τοῖς Ἑλλησιν οἴονται μηδὲν οὕτως αἴτιον δουλείας γεγονέναι καὶ μαλακίας, ὡς τὰ γυμνάσια καὶ τὰς παλαίστρας, πολὺν ἄλυν καὶ σχολὴν ἐντεκούσας ταῖς πόλεσι καὶ κακοσχολίαν καὶ τὸ παιδεραστεῖν καὶ τὸ φθείρειν τὰ σώματα τῶν νέων ὕπνοις καὶ περιπάτοις καὶ κινήσεσιν εὐρύθμοις καὶ διαίταις ἀκριβέσιν, ὑφ' ὧν ἔλαθον ἐκρυέντες τῶν ὀπλῶν καὶ ἀγαπήσαντες ἀνθ' ὀπλιτῶν καὶ ἰππέων ἀγαθῶν εὐτράπελοι καὶ παλαιστρίται καὶ καλοὶ λέγεσθαι». Ἄλλ' ἐνταῦθα διακριτέον δύο τινά· πρῶτον, ὅτι μεγάλη διαφορὰ ὑπῆρχε μεταξύ τῆς μονομεροῦς καὶ ὅλως τυπικῆς καὶ τεχνικῆς τάσεως τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος ἀθλητῶν τῶν ἐποικοδομούντων τοῖς σώμασιν ἑαυτῶν πάχος καὶ σάρκας καὶ τῶν συνήθων ἐν τοῖς γυμνασίοις ἀσκήσεων· καὶ δεύτερον, ὅτι ἡ ἀγωνιστικὴ τάσις συμπάσης τῆς ἑλληνικῆς γυμναστικῆς εἶχε μεγάλην ἀξίαν, οὐχὶ μόνον διότι παρεῖχε τοῖς σώμασι τῶν νέων τὴν εὐκταίαν καλλονὴν καὶ ἄλλην ἐπιδεξιότητα, ἐφ' ὅσον αὐταὶ εἰσὶν οὐχὶ ὁ κύριος καὶ ἀποκλειστικὸς σκοπὸς αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διότι μετέφερε τὴν ἐκ τῶν γυμνασίων ἀμιλλαν καὶ εἰς τὸν λοιπὸν γοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν βίον. Διὸ καὶ τὰς περὶ ἀθλητικῆς καὶ γυμναστικῆς δυσμενεῖς κρίσεις τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἀνενεκτέον μᾶλλον εἰς τοῦτο τὸ τυπικὸν καὶ τεχνικὸν στοιχεῖον τῆς ἀγωγῆς· καὶ τὴν ἕξιν τῶν ἀθλητῶν καταδικάζει ὁ τελευταῖος ὡς ἐπίσης ἀχρηστον πρὸς πολιτικὴν εὐεξίαν καὶ πρὸς ὑγείαν καὶ τεκνοποιίαν, ὡς καὶ τὴν λῖαν θεραπευτικὴν καὶ κακοπονητικὴν, ἐπιδοκιμάζει δὲ μόνην τὴν μέσσην τούτων, λέγων ὅτι πεπονημένην μὲν δεῖ ἔχειν τὴν ἕξιν, πεπονημένην δὲ πόνοις μὴ βιαίοις μηδὲ πρὸς ἓν μόνον, ὡσπερ ἡ τῶν ἀθλητῶν ἕξις, ἀλλὰ πρὸς τὰς τῶν ἐλευθέρων πράξεις. Ἐν Λακεδαιμόνι, ἔνθα ἔλειπον αἱ κυρίως παλαίστραι, ἔνθα ἦσαν μόνον τὰ τῆς ἀγροικοτέρας γυμναστικῆς ἐχόμενα, τὸ πυριᾶσθαι καὶ ξηραλοιφεῖν, ἔνθα τὰ γυμνάσια οὐκ ἦσαν ὅμοια οὔτε παγκρατίῳ, οὔτε πυγμῇ, ἔνθα κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν τῶν Λακεδαιμονίων τὰ γυμνάσια ἦσαν οὐχὶ ἐνεκεν ἀγωνίας, ἀλλὰ καρτερίας μόνης, οὐδεὶς μὲν τῶν ψόνων ἐκείνων ἐφασιμύζεται, ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ ἦσαν μᾶλλον ἐπιλήψιμοι ἐπὶ πνευματικῇ τραγύ-

τητι καὶ ὑπερτιμήσει σωματικῶν προτερημάτων, ὡς μετὰ τῆς αὐτῆς ἀντιθέσεως τῶν δύο ἔξεων λέγει περὶ αὐτῶν ὁ αὐτὸς Ἀριστοτέλης· «νῦν μὲν οὖν αἱ μάλιστα δοκοῦσαι τῶν πόλεων ἐπιμελεῖσθαι τῶν παίδων αἱ μὲν ἀθλητικὴν ἔξιν ἐμποιοῦσι, λωβώμεναι τὰ τε εἶδη καὶ τὴν αὕξησιν τῶν σωμάτων, οἱ δὲ Λάκωνες ταύτην μὲν οὐχ ἤμαρτον τὴν ἀμαρτίαν, θηριώδεις δ' ἀπεργάζονται τοῖς πόνοις, ὡς τοῦτο μάλιστα πρὸς ἀνδρείαν συμφέρον».

§ 5. Ἡ κατὰ τῆς νεωτέρας περιεργίας τῆς περὶ τὴν γυμναστικὴν καὶ τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος μομφὴ ἤπτετο τῆς ἀρχαιότερας Ἑλλάδος τὸ μέγιστον ὡς πρὸς τὴν περιποίησιν τῆς κόμης καὶ τοῦ γενείου. Περὶ τῆς κόμης παρατηροῦμεν ἐν γένει ὅτι, ὅσω ἔλαττον εἶχεν ὁ Ἕλληνας τὴν συνήθειαν τοῦ καλύπτειν τὴν κεφαλὴν διὰ τινος καλύμματος ἐν τῷ καθ' ἑκάστην βίῳ, τόσω μᾶλλον περιποιεῖτο τὸν φυσικὸν κόσμον τῆς κόμης, τούτους τοὺς οἰκείους καὶ αὐτοφυεῖς πῖλους, οὓς καὶ ὁ Πλάτων ἐπεθύμει χάριν σκληραγωγίας καὶ πολεμικῆς ἀσκήσεως μὴ διαφθείρειν τῇ περικαλυφῇ ἀλλοτρίων σκεπασμάτων. Ἐπειδὴ ἡ φύσις ἐδωρήσατο ἐν γένει τοῖς Ἕλλησιν, ὡς καὶ πᾶσι τοῖς κατοικοῖς μεσημβρινῶν κλιμάτων, τοῦτον τὸν κόσμον πλουσιώτερον καὶ εὐχρωώτερον ἢ τοῖς βορείοις λαοῖς, εὐλόγως οἱ τοσοῦτον ζωηρὸν αἶσθημα πρὸς τὸ ἀνθρώπειον κάλλος ἔχοντες Ἕλληνας οὐ παρημέλουν τούτου τοῦ φυσικοῦ δώρου, ἀλλ' ἐπιμελῶς διεσκεύαζον τὴν κόμην, ὅπως παράσχωσι τῇ μορφῇ σεμνότητα καὶ εὐάρεστον εἶδος. Ἐκτὸς δὲ τούτου κατὰ διαφόρους χρόνους, φύλα καὶ κοινωνικὰς τάξεις, εἶχεν ἡ κόμη καὶ τινὰ πολιτικὴν καὶ διακριτικὴν σημασίαν. Καὶ παρ' Ὀμήρῳ μὲν ἐν γένει οἱ καρηκομόωντες Ἀχαιοὶ καὶ κατὰ τοῦτο διακρίνονται ἀπὸ τῶν βαρβάρων, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἀναφέρονται ἰδίως ὡς διακρινόμενοι οἱ ὀπισθεν κομόωντες Ἀβαντες. Μετὰ δὲ ταῦτα διεκρίνετο ὁ πιστῶς ἐμμένων τῷ ἰωνικῷ ἔθει Ἀθηναῖος ἀπὸ τοῦ αὐστηρῶς τὸ ἀρχαῖον δωρικὸν ἔθος φυλάττοντος Σπαρτιάτου. Οἱ τελευταῖοι, θεωροῦντες τὴν κόμην ὡς τὸν ἀδαπανώτατον πάντων τῶν κόσμων, ὡς πολλοὶ τῶν Σπαρτιατῶν ὠνόμασαν αὐτήν, ἔτρεφον μακρὰν κόμην. Ὁ μὲν Ἀριστοτέλης σημειοῖ· «ἐν Λακεδαίμονι κομᾶν καλὸν ἐλευθερίας γὰρ σημεῖον· οὐ γὰρ

ἔστι κομῶντα ῥάδιον οὐδὲν ποιεῖν ἔργον θητικόν». Ὁ δὲ Πλούταρχος λέγει περὶ αὐτῶν ὅτι, «κομῶντες εὐθὺς ἐκ τῆς τῶν ἐφήβων ἡλικίας, μάλιστα περὶ τοὺς κινδύνους ἐθεράπευον τὴν κόμην λιπαρὰν τε φαίνεσθαι καὶ διακεκριμένην», καὶ ἔτι πλείω ἀλλαχοῦ· «Λυσάνδρου ἐστὶν εἰκονικός (ἀνδριάς) εὖ μάλα κομῶντος ἔθει τῷ παλαιῷ καὶ πύγωνα καθειμένου γενναῖον· οὐ γάρ, ὡς ἐνιοὶ φασιν, Ἀργείων μετὰ τὴν μεγάλην ἤτταν ἐπὶ πένθει καρέντων, οἱ Σπαρτιάται πρὸς τὸ ἀντίπαλον αὐτοῖς τὰς κόμας ἀγαλλόμενοι τοῖς πεπραγμένοις ἀνῆκαν, οὐδέ, Βακχιαδῶν τῶν ἐκ Κορίνθου φυγόντων εἰς Λακεδαίμονα ταπεινῶν καὶ ἀμόρφων διὰ τὸ κείρασθαι τὰς κεφαλὰς φανέντων, εἰς ζῆλον αὐτοὶ τοῦ κομᾶν ἦλθον· ἀλλὰ καὶ τοῦτο Λυκούργειόν ἐστι, καὶ φασιν εἰπεῖν αὐτόν, ὡς ἡ κόμη τοὺς μὲν καλοὺς εὐπρεπεστέρους ὀρᾶσθαι ποιεῖ, τοὺς δὲ αἰσχροὺς φοβερωτέρους». Ἦν δὲ τὸ κομᾶν πάντως οὐχὶ νεωτέρα Λυκούργειος διάταξις, ἀλλὰ πρῶϊμον δωρικὸν ἔθος. Ἡ εἶδησις, ὅτι οἱ Σπαρτιάται πρὸ τῆς μάχης, ἢ ἐν γένει ἐπικειμένου κινδύνου, ἐκοσμοῦντο τὴν κόμην, ἐλήφθη πιθανῶς ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐκ τῶν τοῦ Ἡροδότου, ἐνθα λέγεται ὅτι, γινομένων τῶν προπαρασκευῶν πρὸς τὴν ἐν Θερμοπύλαις μάχην, ὁ τοῦ Ξέρξου κατάσκοπος εὐρίσκει τὸ στίφος τοῦ Λεωνίδα κτενιζομένους τὰς κόμας, καὶ ὁ Ἡρόδοτος εἰσάγει τὸν Δημάρατον αἰτιολογοῦντα τοῦτο ὡδε· «νόμος γάρ σφι οὕτω ἔχων ἐστί, ἐπεὰν μέλλωσι κινδυνεύειν τῆ ψυχῇ, τότε τὰς κεφαλὰς κοσμέονται». Ἀλλὰ πρὸς ταύτας τὰς ἀναμφιλέκτους εἰδήσεις ἐκ διαμέτρου ἀντιφάσκουσι μαρτυρίαι τινὲς περὶ τοῦ ἀντιθέτου ἔθους. Ὁ Πλούταρχος, καταδεικνύων τὴν μεγάλην ἐπιτηδειότητα, μεθ' ἧς ὁ Ἀλκιβιάδης ἐξωκείωθη τὸ σπαρτιατικὸν ἔθος, λέγει ὅτι τοὺς πολλοὺς κατεδημαγώγει καὶ κατεγοήτευε τῆ διαίτη λακωνίζων, ὥσθ' ὀρῶντας ἐν χρῶ κουριῶντα καὶ ψυχρολουτοῦντα καὶ μάζη συνόντα καὶ ζωμῷ μέλανι χρωμένον ἀπιστεῖν», καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν λέγει περὶ τοῦ αὐτοῦ ὅτι ἐν Λακεδαίμονι ἐκείρετο ἐν χρῶ καὶ ἐτριβωνοφόρει καὶ ἐψυχρολούτει· ἀλλὰ καὶ περὶ γυναικὸς τινος λέγεται ὅτι ἦν ἐν χρῶ κεκαρμένη εἰς τὸ Λακωνικόν, ἀρρῆνωπη καὶ κομιδῇ ἀνδρική οὔσα. Ἀλλ' ἡ ἀντίφασις αὕτη εὐκόλως αἴρεται διὰ τῆς παρατηρήσεως,

ὅτι ὁ Πλούταρχος καὶ οἱ κατ' αὐτὸν καὶ μετ' αὐτὸν συγγέουσι τὸ ἔθος τῶν χρόνων αὐτῶν μετὰ τοῦ προγενεστέρου. Διότι τότε ἀπὸ πολλοῦ ἤδη εἶχον ἀποβαλόντες οἱ Σπαρτιαῖται ταύτην τὴν ἀρχαϊκὴν συνήθειαν, ὡς βεβαιοῦται τοῦτο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀγαϊκοῦ δεσμοῦ, διότι ὁ Πausanίας, ποιούμενος λόγον περὶ τῶν βιαιοπραγιῶν τῶν Ἀγαϊῶν, λέγει ὅτι συνήρπαζον πάντα τινὰ καὶ ὃν Λακεδαιμόνιον σαφῶς ὄντα ἠπίσταντο καὶ ὄτω κουρᾶς καὶ ὑποδημάτων εἴνεκα ἢ ἐπὶ τῇ ἐσθῆτι ἢ κατ' ὄνομα προσγένεοιτο ὑπόψια. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἀπαντῶνται οἱ Σπαρτιαῖται αἰγμάλωτοι τῆς Σφακτηρίας κομῶντες, πιθανῶς ὀρθότερον ἐκληπτέον ὅτι τὸ μὲν κομᾶν ἐγένετο κατὰ τὸν πόλεμον καὶ συγκατελέγετο ἐν ταῖς πολεμικαῖς ἀσκήσεσι τῶν νέων, τὸ δὲ κείρασθαι ἐν εἰρήνῃ καὶ κατὰ τὸν οἴκοι βίον τῶν ἀνδρῶν. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ Σπαρτιατῶν καὶ τοῦ δωρικοῦ ἔθους. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι βεβαιοῦται ἡμῖν ὅτι μικρὸν ἔτι πρὸ τῶν Μηδικῶν ἔπλεκον αὐτὴν ἐν εἴδει κρωβύλου καὶ συνεῖχον αὐτὴν διὰ χρυσοῦ ἐνειρομένου τέττιγος, ὡς μαρτυρεῖ περὶ τούτου ὁ Θουκυδίδης· «οἱ πρεσβύτεροι αὐτοῖς τῶν εὐδαιμόνων διὰ τὸ ἀβροδίαιτον οὐ πολὺς χρόνος, ἐπειδὴ χιτῶνάς τε λινοῦς ἐπαύσαντο φοροῦντες καὶ χρυσῶν τεττίγων ἐνέρσει κρωβύλον ἀναδούμενοι τῶν ἐν κεφαλῇ τριχῶν· ἀφ' οὗ καὶ Ἰώνων τοὺς πρεσβυτέρους κατὰ τὸ ξυγγενὲς ἐπὶ πολὺ αὕτη ἢ στολὴ κατέσχε»· διὸ καὶ παρ' Ἀριστοφάνει καλεῖται τεττιγοφόρος ὁ κατὰ τὸ ἀρχαῖον σχῆμα ἐπιθυμῶν διαπρέπειν, καὶ τὰ παλαιὰ καὶ ἔωλα καλοῦνται ἀνάμεσα τεττίγων· καὶ παρ' Ἀθηναίω οἱ τρυφῶντες Ἀθηναῖοι ἀναφέρονται ὡς ἀναδούμενοι κορύμβους τῶν τριχῶν καὶ φοροῦντες χρυσοῦς τέττιγας περὶ τὸ μέτωπον καὶ τὰς κόμας. Καὶ ἄλλως δὲ τὰ τεχνικὰ μνημεῖα τοῦ ἀρχαιοτέρου ρυθμοῦ παρέχουσιν ἡμῖν λίαν ἐπιμελῆ διασκευὴν τῆς κόμης, αὕτη δὲ βεβαίως μόνον ἐκ τοῦ πραγματικοῦ βίου ἠδύνατο μεταβῆναι εἰς τὴν τέχνην, εἰ καὶ πολλάκις ὁ καλλιτέχνης, ἀπηλλαγμένος τῆς ἀνάγκης τοῦ ἀπομιμεῖσθαι τὴν πραγματικότητα, ἠδύνατο μεταχειρίζεσθαι ἀρμοδίως πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦ εἰκονιζομένου προσώπου ὅτε μὲν τοιοῦτον, ὅτε δὲ διάφορον εἶδος κόμης. Τὴν ἀρχαιότητα τῆς περιποιήσεως καὶ κομψῆς δια-

θέσεως τῆς κόμης δεικνύουσιν οὐχὶ μόνον τὰ ἐπίθετα καλλιπλόκαμος καὶ εὐπλόκαμος, ἀπερ ὁ Ὅμηρος ἀπονέμει θεαῖς καὶ νύμφαις, ἀλλὰ καὶ θεοῖς, οἷον τῷ ἄμβροσίᾳ καὶ μακρὰς χαίτας ἔχοντι. Διὲ καὶ τῷ ἀκερσεκόμῳ Ἀπόλλωνι, ἀλλὰ καὶ τῷ Εὐφόρβῳ ἀποδίδονται κόμαι ὅμοιαι ταῖς τῶν Χαρίτων καὶ πλόκαμοι, οἱ χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ ἐσφήκωντο, ἤτοι συνεδέοντο καὶ συνεστενοῦντο περὶ τὸ μέσον δίκην σφηκῶν· ὁ Θησεὺς παρίσταται τοῖς οἰκοδόμοις ἔχων τὴν κόμην πεπλεγμένην εἰς εὐπρεπές, καὶ τῶν Ἰώνων οἱ μὲν Σάμιοι ἐβλάδιζον κατὰ τὰ Ἡραῖα κατεκτενισμένοι τὰς κόμας ἐπὶ τὸ μετάρρηνον καὶ τοὺς ὤμους, παροιμιῶδες δὲ κατήντησε τό, «βλαδιστέον εἰς Ἡραῖον ἐμπεπλεγμένον», καὶ ὁ ποιητὴς Ἄσιος λέγει περὶ αὐτῶν ὅτι ἐλτενίζοντο τοὺς πλοκάμους, «αἱ δὲ χαιται αὐτῶν ἠωροῦντο ἀνέμῳ χρυσέοις ἐν δεσμοῖς, χρύσειαι δὲ κόρυμβαι ἐπ' αὐτῶν, τέττιγες ὤς». οἱ δὲ Κολοφώνιοι προήεσαν καὶ αὐτοὶ διησκημένοι τὰς κόμας χρυσῷ καὶ κόσμῳ, «χαίτησιν ἀγαλλόμενοι χρυσέησιν, ἀσκητοῖς ὁδμήν χρίμασι δευόμενοι». Ἐν γένει δὲ πλουσία καὶ καλῶς περιπεποιημένη κόμη ἐθεωρεῖτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὡς ἐξαίρετος κόσμος ἐλευθέρου καὶ καλῶς ἀνατετραμμένου ἀνδρός· διὸ καὶ ἡ κόμη εὐλόγως ἠδύνατο ὀνομάζεσθαι τὸ μόνον τοῦ εἴδους κόσμημα, καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπαινοῦνται ὡς καρηκομῶντες, καὶ ἡ ἔλλειψις ἢ ἡ μέχρι χρωτὸς κουρὰ αὐτῆς ἦν ἴδιον τῶν ἀνδραπόδων καὶ ἀνδραποδώδης Θριξ ἐκαλεῖτο, καὶ τὸ κομᾶν ὡς τρυφήν καὶ καλλωπισμὸν καὶ μετάβασιν ἀπὸ πολεμικῶν πόνων καὶ σκληραγωγίας εἰς εἰρηνικώτερον καὶ κομψότερον βίον ἐθεώρουν· διὸ οἱ Ἰππεῖς παρ' Ἀριστοφάνει λέγουσιν· «ἦν ποτ' εἰρήνη γένηται καὶ πόνων παυσώμεθα, μὴ φθονεῖτε ἡμῖν κομῶσι μηδ' ἀπεστλεγγισμένοις». Ὁ δὲ ἱππομανῆς καὶ ἄσωτος υἱὸς τοῦ Στρεψιάδου Φειδιππίδης παρὰ τῷ αὐτῷ «κόμην ἔχων ἱππάζεται τε καὶ ξυνωρικεῦεται ὄνειροπολεῖ τε ἵππους», καὶ ὁ φυλαργῶν ἔφιππος ἀνὴρ παρίσταται ὡς κομήτης. Καὶ ἐν γένει ἡ κομψὴ καὶ ἀστεία νεολαία (la jeunesse dorée) τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων ἐποιεῖτο περὶ πολλοῦ τὸν κόσμον πλουσίας κόμης· διὸ καὶ τὸ κομᾶν κατήντησεν εἰς τὸ σημαίνειν μεταφορικῶς τὸ ἐπαίρεσθαι καὶ ἀλαζονεύεσθαι. Περὶ δὲ Ἀργείων καὶ Λακεδαιμονίων σημειοῖ

ὁ Ἡρόδοτος ὅτι μετὰ τὸ περὶ τὰς Θυρέας δυστύχημα «οἱ μὲν Ἀργεῖοι ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου καταχειράμενοι τὰς κεφαλὰς, πρότερον ἐπάναγκες κομῶντες, ἐποιήσαντο νόμον τε καὶ κατάρην, μὴ πρότερον θρέψειν κόμην Ἀργείων μηδένα, πρὶν ἂν Θυρέας ἀνασώσωνται· Λακεδαιμόνιοι δὲ τάναντία τούτων ἔθεντο νόμον· οὐ γὰρ κομῶντες πρὸ τούτου, ἀπὸ τούτου κομᾶν». Ὁμοίως ἔκομων καὶ ἄλλοι Ἕλληνες, οἷς τὰ Λακωνικὰ ἦν ἐν λόγῳ, Θούριοι, Ταραντῖνοι καὶ Μήλιοι.

§ 6. Ἦν ὧ δὲ περὶ τῆς Σπάρτης λέγεται ὅτι οἱ ἐκεῖ ἔφηβοι ἤρχοντο κομᾶν, ἀπεκείρετο δὲ ἢ τῶν παίδων κόμη, εἰς δὲ ἔθος ἀναφέρεται ἴσως καὶ ἡ τοῦ Καλλιμάχου ἔκφρασις ἀπόθριξ ὡς συνώνυμος τοῦ ἀνηβος, ἀλλαγῶ καὶ μάλιστα ἐν Ἀθήναις ἐλάμβανε χώραν ἢ ἀντίθετος συνήθεια· διότι ἐκεῖ κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας οἱ μελλέφηβοι ἀπεκείροντο τὴν κόμην τῷ προστάτῃ τῆς παιδικῆς ἡλικίας θεῷ, ἢ δὲ δημοτελῆς αὕτη πράξις συνεδυάζετο καὶ μετὰ θρησκευτικῶν τελετῶν, οἷα ἦν ἡ πρὸ τῆς κουρᾶς τῷ Ἡρακλεῖ τελουμένη θυσία, τὰ οἰνιστήρια, περὶ ὧν ὁ Ἡσύχιος λέγει «Ἀθήνησιν οἱ μέλλοντες ἐφηβεύειν πρὶν ἀποκείρασθαι τὸν μαλλὸν εἰσέφερον Ἡρακλεῖ μέτρον οἴνου καὶ σπείσαντες τοῖς συνελθοῦσιν ἐπεδίδουν πίνειν, ἢ δὲ σπονδὴ ἔκαλεῖτο οἰνιστήρια». ἐπίσης ὁ Ἀθήναιος σημειοῖ περὶ τῆς λέξεως οἰνιστηρίας κατὰ τινὰ Πάμφιλον ὅτι «οἱ μέλλοντες ἀποκείρειν τὸν σκόλλυν ἔφηβοι εἰσφέρουσι τῷ Ἡρακλεῖ μέγα ποτήριον, πληρώσαντες οἴνου, ὃ καλοῦσιν οἰνιστηρίαν, καὶ σπείσαντες τοῖς συνελθοῦσι διδόασιν πιεῖν». Ὁ δὲ κειρόμενος ἀπὸ τῆς κόμης πλόκαμος συνήθως ἀφιερῶτο θεότητι τινι, ὡς τῇ Ἀρτέμιδι παρὰ Κριναγόρα, συνηθέστατα δὲ ἐγχωρίῳ τινὶ ποταμῷ. Παρ' Ὁμήρῳ ἤδη ὁ Πηλεὺς εἶχεν εὐξάμενος τὴν κόμην τοῦ παιδὸς Ἀχιλλέως τῷ Σπερχειῷ ποταμῷ, εἰάν εὐτυχῶς ἐπαλινόσσει, ἦν ὁμως ὁ ἦρως ἀποκείρεται εἰς πένθιμον τιμὴν τοῦ φίλου Πατρόκλου, ὡς βέβαιος ὢν ἤδη περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ καὶ ἐπομένως ἀπελπισθεὶς περὶ τοῦ νόστου· καὶ ὁ Εὐστάθιος σημειοῖ ὅτι ἔθος ἦν τρέφειν κόμην τοὺς νέους μέχρι τῆς ἀκμῆς, εἶτα κείρειν αὐτὴν ἐπιχωρίοις ποταμοῖς. Τοῦτο τὸ ἐκ παλαιοῦ καθεστῶς πᾶσι τοῖς Ἕλ-